

Te Toa Takitini

Registered at the G.P.O as a Newspaper.

Te Utu mo te Pepa 6/6 i te tau.

Me penei nga reta "Te Toa Takitini" Box 300, Hastings.

NAMA 12

HASTINGS

HURAE 1, 1922

Te Ingoa Tuturu Mo Te Pepa Nei.

TE Pepa mo Hune i perehitia enei ingoa e mau ake nei me nga whakamarama poto hei ingoa tuturu mo te pepa, ara: — 1. Maui Tikitiki-a-Taranga. 2. Te Aorere. 3. Tane-nui-a-Rangi. 4. Whitiwhiti ora. 5. Tiriti o Waitangi. 6. Toa Takitini. Ko nga ingoa e mau ake nei he mea taku mai i roto i nga ra o Hune.

"Ko taku ingoa i kite ai e pa ana hoki ki nga Maori o nga motu nei ko TE KIWI. Kei te mohio enei motu e rua tae atu ki nga iwi nunui o era taha o te ao, koinei to taua mana tuturu to te iwi Maori." Na Pene Ngamanu Motiti.

"Ki toku whakaaro ko te ingoa e tika ana ko te tahi manu whai parirau e kaha ki te rere haere, kia tika ai enei timatanga kupu na, tenei etahi korero hei pikau-nga atu ma ta tatau manu, ki nga marae e tau haere ana ia. Kaore e tino pai enei timatanga korero mehemea he ingoa tangata, tipuna ranei, whakatauki ranei te ingoa mo te mokai nei mo Toa Takitini. E nga hoa ko te mahi nui a ta tatou pepa he hari maramatanga ki tena marae ki tena marae o nga motu e rua nei, e mohio atu ai tenei pito ki nga ahuatanga o tena pito, te taha runga ki te taha raro, no reira taku ingoa mo ta tatau pepa ko TE KUKUPA i haria ai te oriwa ki a Noa, i mohio ai a Noa kua purero te whenua i te Waipuke. Na Waewae Rata-pahi, Motiti. Tauranga.

"Ko wai he ingoa mo te tamaiti? Taku whakahoki "KO NGA WAKA MAORI" i utaina mai ai te rangatira, te mohio, me te toa. Whakamarama: 1. Rangatira Ko te waka e kōna ana tena he waka taua. Ko te tangata i te kei koia tera taua rangatira. Ko ia hoki te kai-whakatare i te waka. 2. Toa Mohio. Kaore he mapi h

kapahu i kawea mai ai nga waka o mua. Na te mohio na te toa hoki ki te whakaputa i nga rire o te moana nui. Ko te tangata i waenganui tona ingoa ko te tangata hau-tu. Taana rakau he taiaha. Ko ia kei te whakahau: "te ihu takoto atu, te kei akina!" Me hoki iho aku whakamarama ki a tatau tamariki, no te 25 o Aperira 1915 ka huaki tana riri ki Karipori, a kua meinga tenei ra hei ra whakamaharatanga ki a ratou hei ra nui hoki puta noa te ao. Na Mika Te Tawhao, Ruatoki North.

Tena koe te kai-hari haere i te maramatanga ki roto i nga marae o Aotearoa. Tenei te koa nei te ngakau ki nga kupu tohutuhu me nga whakamarama mo nga take katoa. Kei te tumanako tonu atu ki te meera e tae mai ai koe. Kaati ra ko taku ingoa mo ta tatou pepa ko "AOTEAROA." Kei te mohio noa mai koutou ki teneiingoa. Na J. Heperi, Okaihau, Bay of Islands.

"Ka tangi te Rehu a Tutanekai ka rongo a Hine-moa i te po. Ka pa mai te aroha ki te Kare-a-roto. Kātahi ka kauria te moana i Mokoia. No reira i tapa ai te ingoa mo te tamaiti a Toa ko "TE REHU A AOTEAROA." Hoira whakatangihia mai te Rehu a Aotearoa a te tahi o Akuhata ki te Motu katoa. Na Hau H. Te Wake. Omapere, Hokianga.

"Taku ingoa ko TE TIRITI O WAITANGI. Koina ta tatou maungarongo ki te ao, me te kotahitanga o Nu Tirenī, me te taenga mai hoki o te Whakapono i muta ai te whawhai a o tatou tipuna. Na Ira Anihana, Kopu, Thames.

Taku ingoa ko "TE HOKOWHITU TOA A NGA TAI E WHA." I uru katoa nga motu e rua ki roto i tenei ingoa. Na reira ka mahara au koianeī he ingoa mo ta tatou tamaiti. Na Pita Te Hau, Muriwai, Gisborne

"Taku ingoa i kite ai ko "TE RONGO PAI." Koina te tangata nana tatou i noho pai ai i te aiotanga. Ma koutou tonu e mohio, i te wa i o tatou tipuna, e kai ana tetahi i tetahi." Na Ropitini Tio. Mohaka.

"Te ingoa kua whiriwhiri ahau i roto i nga panga maha e pa ana ki te iwi Maori nui tonu koia tenei ko te ingoa pai te horapanga ki runga i te iwi Maori, ara:— "TE PUTEA ITI A RETI" ingoa pakeha "Southern Cross." Ko to taua tohu tenei ko to te Maori. I te tau 1834 ko to tatou kotahitanga. Ko te tau tena i whaka-

iria ai nga haki ki runga ara ta te Wiwi me ta te Ingarahi, ka tango nei tatou i ta te Ingarahi. Ka ki nga pakeha i reira he aha te tohu ma te Maori ki runga i taua haki? Ka kiia e nga Maori ko "Te putea iti a Reti." Ka tapangia i konei ko te Haki Maori o N.Z. ka wehe te karangatanga o nga Haki nei, ara to Ingarangi me to N.Z. na aua whetu i wehe. I ki ra ahau he tohu aua whetu. Koiane hoki te Kapehu a o tatou tupuna i whakawhiti mai ai i Hawaiki, koia nei te Kai-arahi i o ratou waka. I roto i taua haki o Ingarangi e toru nga mana nunui e mau ana to ratou kotahitanga me a ratou nei tohu ripeka 1. Aearana 2. Katorana me 3 Ingarangi 4 tau 1834 Maori o Niu Tireni ko nga whetu. Na reira e mau nei i runga i o tatou marae taua tohu. Kati nei. Na H. Taurau. Otiria.

Kanui taku moteatia mo te tapanga ingoa hou mo ta tatou taonga. Taku ingoa ko TE AO KATOA. Na Nutana te Kawe. Putahi. Wairoa.

Ko te ingoa mo ta tatou pepa KO RUPE. He tangata a Rupe engari no tana haerenga ki te kimi i tana tuahine i a Hinauri ka whakakukupa i a ia. Kei roto i te waiata a Turaukawa:—Tira haere mai no Rupe, ki te kimi mai i a Hina, &c. No te rau-tau tawhito tera. Mehemea kei te rau-tau hou te ingoa ko taku ingoa ko TE AO HOU. Na Huta Paaka. Motueka.

Mo te tono ingoa mo te pepa, taku ingoa ko AOTEAROA, ko te oinga kotore o nga kaumatua o mua mai tuku iho nei ki enei whakatupuranga. Na Wharepapa Perepe. Waipiro Bay.

Kaore ano ahau i hoha ki Te Toa Takitini. Ite mea kei te hoatu he ingoa hou mo ta tatou pepa ka tautoko ahau i ta Paratene Ngata e ki nei ko TE TIRITI O WAIANGI hei ingoa. Ko taku tautoko mo te pepa £1 i te tau. Na Wiri Edwards. Patangata.

He waea tenei i tukuna mai ki te Etita:—Te ingoa hou mo te pepa ko TE AO HOU. Na Mutu Kapa. Te Kao.

E ki ana te Karaipiture "Kotahi ano iriiringa." I te wa ko nga manu nei ko 'Pipiwaharuroa' raua ko 'Te Kopara' nga kai-mau korero, kaore rawa te tangata i hihiko ki te whangai. No te wa ka whanau ko te tama-

iti nei ko 'Te Toa Takitini' ka mutu pea tana haere, ngahau ana tera. 'Ka tere rauwa : ka tere Pipiwhakao.' 'Haere a uta, haere a rahaki.' He puta tonu te mahi a te rarangi ingoa i ia marama o nga kai ma te tamaiti nei. Na reira toku whakaaro ka mea he ingoa tino ataahua a 'TOA TAKITINI' ki nga rohe o te motu nei i hihiko ai a "tawhiti-nui. a tawhiti roa, e tawhiti-pamamao" ki te tuku kai mai mana. Na H. Tiopira. Omaha.

Ki taku titiro ka uru katoa nga Maori o nga motu nei ki roto i tenei ingoa TE WAKA MAORI. Ko te hoe anake hei mahi ma te tangata ka tuku atu ki te rangatira o te waka, na ka tere te waka nei ki tona marae ki tona marae. Na W. R. Pestell, Kawana, Wanganui.

Ko taku ingoa mo te pepa ko "MAUP" ko te tangata nana i hi tenei motu ka puta ake ko Te Aoturoa. Na Matenga Taihuka. Waerengahika.

Mo te ingoa mo te potiki nei, anei taku TE HOKOWHITU A TU. E mohio katoa ana tatou koiane i te ingoa i whakaekca ki runga ki a tatou tamariki i te haerenga ki runga i nga maara o te riri nui o te ao. I tutuki ai nga korero a te manu nei i te taima e huaina ana tona ingoa ko 'Te Kopara,' 'He iti te kopara, kai takirikiri ana i runga i te kahikatea.' Ko taua te iwi iti rawa i roto i te pakanga e huaina ake ra. Otira i te toa o a tatou tamariki ka paku te rongo ki nga topito e wha o te ao, ka mohiotia mai taua. he iwi ano te Maori. No reira e kui ma e koro ma huaina iho ta koutou potiki ki a "TE HOKOWHITU A TU" hei whakamaharatanga ki a koutou tamariki, mokopuna, e takoto mai ra i runga i nga maara o te pakanga, tae atu hoki ki nga mea i hoki ora mai, kia waiho te pepa nei hei pouaru kawae atu i nga maramatanga ki runga i o marae e kui ma. e koro ma. Na Tuiru Tareha. Te Waiohiki, H.B.

Taku ingoa ko TE TIRITI O WAITANGI, he ingoa tenei e horapa ana ki nga motu e rua. I tautoko ai ahau i te ingoa nei kei roto i nga ture o te Tiriti te tiaki mo taua mo te iwi Maori. Kaati ma taua ano e whanoke i nga ture o te Tiriti ka raru ai taua te Maori. Te here whenua te hoko whenua te whakapono, enei katoa kei roto i te Tiriti. Kei te whakatika hoki ahau ki nga whakamarama a Apirana Ngata mo nga kaupapa o te Tiriti. Na Pene Ngatote, Whatuwhiwhi, Mangonui.

(Tirohia wharangi 13.)

TE TIRITI O WAITANGI.

(Na A. T. NGATA M.A., LL.B.)

TE UPOKO TUATORU.

Ko te upoko tuatoru tenei o te Tiriti.

“Ko te Tuatoru—

“Hei whakaritenga mai hoki tenei mo te whakaaetanga ki te Kawanatanga o te Kuini. Ka tiakina o te Kuini o Ingarangi nga tangata Maori katoa o Nui Tireni. Ka tukua ki a ratou nga tikanga katoa rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi.”

Ko te reo pakeha tenei o taua upoko, ara :—

“ARTICLE THE THIRD”

“In consideration thereof, Her Majesty the Queen of England extends to the Natives of New Zealand Her Royal Protection, and imparts to them all the rights and privileges of British subjects.”

E whakamarama tonu ana te upoko nei ko te koha tenei a te Kuini mo te whakaaetanga atu a nga Rangatira Maori ki te Kawanatanga o te Kuini. Ko taua koha tenei—

- (1) Ka tiakina e te Kuini o Ingarangi nga tangata Maori katoa o Nui Tireni.
- (2) Ka tukua ki a ratau nga tikanga katoa rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi.

He kupu nunui anake enei, he nui whakaharähara. Ko te kupu tuatahi ka tiakina nga tangata Maori katoa. E rua ona rerenga o tena kupu. Ka anga ki waho te titiro, na te Kuini, na ona uri, na to ratau mana, na to ratau kaha tatau i teeki kei eketia mai e era atu iwi; e te Wiwi i ona ra, i whai nei te Wiwi kia riro i a ia Te Waipounamu, a i whakanoho rawa ki Akaroa; i muri iho ko te Ruhia a ka taha atu tena whakawehi; i nanahi nei ko te Tiamana, a he mea whakamaia nui ka taha tena; a a ko ake nei pea ko te Tiapanihi. Ko te mana o Ingarangi kei te arai atu, ko te Kingi kei te tiaki i a tatau.

Ka anga ki roto te titiro ka kitea te nui o te koha a te Kuini ki te iwi nui tonu. I rokohanga mai e te Tiriti e kai tangata ana, ka kiia he kohuru tera, he hara e whakamatea ai te tinana o te tangata kohuru, ahakoa ware. ahakoa rangatira. Na te pakeha tera ture, no

Ingarangi, ka haramai hei ture mo te iwi Maori i raro i te mana o te kupu ra "kia rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi." I rokohanga mai e te Tiriti e tukino ana te tangata kaha i te tangata ngoikore, te rangatira i te ware, te pakeha i te Maori, ka kiia e te ture he hara tera : ko tona whiu he whareherehere, he kuru kohatu. Ko te ture hoki tera o te pakeha ki tona whenua ki Ingarangi, i haramai hei ture mo raua tahi ko te Maori ki enei motu i raro i te mana o te kupu ra "kia rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi." Ehara i te mea i taea e te ture a te Kuini te arai nga kino katoa. He maha nga kino i puta, he maha nga kohuru, nga whanako, nga ngau tuara, nga tini hara na te ngakau o te tangata i whakaaro. Otira he iti rawa o te hunga hara i honea i te ringa kaha o te ture.

Ko te kupu tuarua "ka tukua ki a ratou (ara ki nga Maori katoa o Nui Tireni) nga tikanga katoa rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi." Ko te wahi nui tenei o te Tiriti o Waitangi: ko te wahi tenei e tino peehi ana i runga i te iwi Maori; otira ko te wahi tenei e wareware ana i roto i nga whakamaramatanga o te Tiriti a nga kai whakahaere o te iwi Maori i nga tau ka taha nei.

Ko te koha nui ra tenei a te Kuini, ko te whakautu o te tahuaroa o nga mana Maori i tapaetia atu ra ki a ia e te upoko tuatahi o te Tiriti. Ko tona whakamarama poto tenei. Na tenei rarangi i ki kia rite tahi te Maori raua ko te pakeha i raro i te ture, kia rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi. No te wa i tu ai he Hupirimi Kooti ki Nui Tireni, ka kiia e taua Kooti na te Tiriti o Waitangi, ara, na te upoko tuatoru e whakatakina nei, na reira i kume mai kia pa ki Nui Tireni nga ture o Ingarangi e tauriterite ana ki te ahua o Nui Tireni i tera wa. Na, ehara i te mea ko nga ture anake e hangaia ana e te Paremata nga ture e mana nei. Ko etahi ture i puta ake i nga whakataua a nga Kooti Whaimana; ko etahi ture i tipu mai i nga tikanga a te pakeha i Ingarangi, a na te Tiriti o Waitangi i whakawhiti mai, ka tau ki konei. Ae, ko te ture pakeha te koha nui a te Kuini ki te iwi Maori.

E kui, kaore pea koe i te mohio, i nga haora katoa o te ra e oho ana koe, i nga haora katoa o te po e moe ana koe, kotahi rau nga ture kei te tieki i a koe, i to noho, i to haere, i to moe, i to oho, i o mahi, i o korero, a, o enei ture kotahi rau e iwa tekau ma rima pea i rite tonu ki

nga ture mo to hoa pakeha, e rima ano pea i rereke. Te ture mo nga hara, te ture mo nga nama, te ture mo nga taonga (haunga ia nga whenua) te ture mo nga korero whakapae, he rite tonu, kotahi tonu te ture mo te pakeha mo te Maori, na te Tiriti hoki o Waitangi i whakarite kia pera.

Ko nga ture i rereke ai te Maori i te pakeha, ko nga ture:—

1. Mo nga Mema Maori.
2. Mo nga whenua Maori.
3. Mo te waipiro.

He Mema motuhake o te iwi Maori, na ratau anake i pooti. Ko te take i wehea ai, he motuhake no nga take Maori, a he kuare no te iwi Maori ki te nuinga o nga tikanga a te pakeha i tera wa. Ki taku nei whakaaro ia ko te putake o nga Mema Maori tokowha, he wehi no te pakeha, i te wa e tauriterite ana te tokomaha o te Maori o te pakeha ki enei motu, kei whakawhiwhia nga Maori ki te pooti ratau tahi ko nga pakeha ka tokomaha rawa pea nga Maori e tu hei mema. Otira ko te tu o nga Mema Maori i roto i te Paremata tetahi o nga morehu tohu o te motuhaketanga o te iwi Maori.

Ko nga ture mo nga whenua Maori i rereke rawa i nga ture mo nga whenua pakeha. Ko nga take Maori hei whakatau ko wai ma i tika ki nga whenua, ko wai ma nga kai-riiwhi mo nga tupapaku. Kaore he wira o mua, he ohaki rawa te tikanga i tata. He maha nga here i hangaia mo te hoko, mo te rihi, mo te mokete, kaore nei i pa ki te whenua pakeha. Kua whakamaramatia akera te rereke o nga tikanga mo nga hoko a te Kirauna.

I mua kaore te reiti e pa ana ki nga whenua Maori. Ehara i te mea na te Tiriti o Waitangi i ki kia kua e pa. I mua kaore te taake e pa ana ki nga whenua Maori, a, chara i te mea na te Tiriti i ki kia kua e pa. Ko ta te Tiriti ia i whakatakoto iho ai "kia rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi." Mehemea i whai te ture i raro i te reo o te Tiriti, kua pa noa atu era taimaha ki runga ki nga whenua Maori. No te tau 1894 ka pa te reiti ki nga whenua Maori, he hawhe reiti, a ina tonu no te tau 1910 katahi ano ka rite te reiti ki te reiti o nga

whenua pakeha. No te tau 1893 katahi ano ka taaketia nga whenua Maori, he taake mama, ko te hawhe o te taake e utu ana te pakeha. Otira ko nga whenua Maori anake e rihi ana e taaketia ana. No te tau 1917 ka whakataumahatia ake te taake ki runga ki nga whenua Maori e rihi ana, otira ko te kaupapa ko te hawhe o nga taake e utu ana te whenua pakeha. I naianei ki te whakaritea nga kawenga a te ture i whakaae ai ki runga ki o tatau whenua, kaore rawa e tata atu ki te taimaha o nga kawenga kei runga i nga whenua pakeha. Ko nga whenua papatipu kaore e eketia e te reiti; he taiawhio te huarahi e taea ai e nga Kaunihera pakeha te uta he mokete ki runga ki te whenua Maori mo te kore e utu i te reiti. Ko nga whenua Maori anake kei te rihi e taaketia ana, a ko te rahi o te taake kei te hawhe o te taake e utu ana te pakeha. Ko nga whenua Maori e takoto noa ana kaore i te rihi, ko nga whenua Maori e paamutia ana e nohoia ana e te Maori, ko nga papakainga, kaore i te eketia e te taake.

Na nga ture maha i whakatitaha etahi o nga taimahatanga i tika nei mei whakapangia ki o tatau whenua i raro i te kupu o te Tiriti "kia rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarangi." Ko nga ture ranei kei te he, kei te takahi i te Tiriti? Na reira ko koutou e karangi nei ki te Tiriti hei whakaora mo o tatau mate, kia tupato, kei oho nga tohunga o te iwi pakeha, ka ki, "E pai ana: hoatu ki a ratau a ta ratau tononai: whakatutuki tia te kaupapa o te Tiriti a taea noatia tona mutunga: whakaekea te taumaha o te kawenga kia rite tahi ki te Maori, ki te pakeha."

He aha oti i whakatitahataha ai te Paremata, te kai hanga o nga ture? He aha i kore ai e utaina te reiti, te taake mo nga tau e rima tekau mai o te Tiriti a tae noa mai ki te tau 1893? A he aha i homai ai i muri iho i tena ko te hawhe kau o ta te pakeha pikaunga hei pikaunga ma nga whenua Maori? Na nga tohunga o te pakeha i titiro kei te ngoikore te tuara o te Maori, i te kuare, i te pororaru o te Maori i ana tikanga; na reira me ata tukutuku mai enei wahi o te ture pakeha. "He huruhuru te manu ka rere." Na te Maori tera whakatauki. Tera e ahei noa atu te pakeha te ro rona atu i tena kupu, hei taku mai mana ki a tatau, "He reiti te manawa o nga rori e haerea nei e koutou, e a koutou uri: he taake te manawa o nga mahi nunui o to tatau whenua tahi, ina nga rerewe, nga kura nga hohipera, nga poutapeta."

Kaore e taea e tatau te kapo mai te Tiriti hei whakangungu rakau ki te reiti, ki te taake. Na te ngawari o te ture i ukauka ai.

Ko te ture mo te waipiro kei te matatau tatau. Na te pakeha tera kai no tona whenua mai. Kotahi tonu to raua uunga mai ko te paipera, otira no mua tata atu te rama i te paipera. E kore pea e whakarereketia te ture mo te waipiro ki te Maori mehemea i ata kai te Maori i tera kai. Engari na te kai kino, na te waihotanga hei whakahinu mo nga hoko whenua, hei whakaporangi i nga rangatira kia moumou i o ratau rawa, hei kai whakapehapeha ki nga marae, ka titiro nga tohunga hanga ture, ka ki "E Ta ma, kaore e rawe ta tatau kai ki te iwi nei, he taubou, he tamariki: me whakatu he rahui mo te kai nei, me rahui i etahi takiwa Maori, me rahui i te korokoro o te wahine Maori, me rahui kia kainga ki nga whare hoko waipiro, kua e haria ki nga marae kai ai." Kei te haramai pea te ra e turakina ai nga rahui nei, kia utongatia te kaki Maori ki te kai nei, kia waia ona toto ki te kaka o te waipiro: tena ranei ka ki te pakeha, me whakakore rawa atu tenei kai i Nui Tireni.

Kaati i konei aku whakamarama whanui mo tenei upoko o te Tiriti. Heoi taku he whakatupato ki te iwi e poipoi haere ana i te ingoa o te Tiriti, kia tupato i tenei wahi o te Tiriti kia tupato kei waiho hei huarahi mai mo etahi mate kei te ngaro atu, kei runga anake i te pakeha e taumaha ana, Mehemea he mate mo tatau ina hohoro te whakapakehatia o tatau, mehemea he taanga manawa mo tatau kei te ata tukutuku haere o nga tikanga pakeha, kaati waiho etahi wahi o te Tiriti kia ata moe ana.

(Taria te roanga)

NGA MATE URUTA

MATE KOHI (Consumption)

(TE RANGI HIROA, M.D.)

Ki taku nei whakaaro, he mate tawhito tenei no te Maori. No taku whakaaturanga ki tetahi kaumatua moko, he kohi te mate o tana mokopuna, ka mea mai te kaumatua ra, "Ae, he momo matou no tena mate!" Kite whakaarohia enei kupu Maori tawhito, te **kohi-a-kiko** me te **kaiuaua**, ka kitea kei roto i aua ingoa tetahi o nga tino tohu o te mate nei ara te tere o te tupuhi, o te iti haere o te tinana o te tangata e pangia ana. Tetahi ahua o te mate kohi e ngau ana ki nga wheua o te tangata, a ka pirau, ka puta mai i roto i te pirau etahi maramara wheua. Ki te Tai Tokerau, ko nga tohu enei o Toketoke. Kua kite au i etahi tangata e kiia ana e nga matauranga Maori e ngau ana e Toketoke, a mohio tonu iho taku matauranga Pakeha e ngau ana e te mate kohi ara e te **tubercular bone disease**. E hoki ana te whakapapa o Toketoke ki mua o te taenga mai o te Pakeha. He **pukaki** tetahi ahuatanga o te mate kohi e pa ana ki te kaki.

Ko te putake o tenei mate he ngarara ano. Tera taua ngarara e tipu ki nga wahi katoa o te tinana engari ko te pukapuka (lungs) te wahi e tino nohoia ana. Me uru rawa te ngarara nei ki roto i te tinana o te tangata katahi ka timata te mate. Me whai purapura rawa katahi ka tipu te riwai, me whai ngarara katahi ka pangia e te kohi. Noreira ka he te whakaaro Maori me te whakaaro Pakeha, he mate momo te mate kohi. Ahakoa he kohi to te whaea, kaore e whanau kohi mai tana tamaiti, engari notemea ka papangia nga uri o tetahi tatai, ka kiia e te Maori e te Pakeha, he mate momo heke iho i nga toto. Kei te he tenei. Ko te take i pangia ai, he whai ngarara ara purapura no etahi o ratou a nawai i pahure, nawai i pahure, ka tae ki tetahi wa i ngoikore ai te tinana o te mea ora, ka uru te ngarara ki roto, ka tipu te mate kohi. Mehemea he pai nga toto o te tangata a he tinana ora tona, ahakoa uru te ngarara o te kohi ki roto i a ia, he uaua te tipu. Noreira ko te ngoikore me te hanga matemate te kaiawhina i te ngarara o te mate kohi.

Ko te ngarara kei roto i te **mare** me te **wai** e rere mai ana i te waha me te ihu o te turoro kohi. Ko te

miraka o nga kau e paangia ana e te kohi tetahi kainga o te ngarara. Nga huarahi e uru ai te ngarara ki roto i te tinana tangata, ko te ihu me te waha. Ko te mare hoki mehemea ka maroke, ka puehuria, ka rere i roto i te whare a ka whakaeatia e te tangata. E mohio ana tatou e tuhatuhaina ana a raro o nga whariki o nga whare hui. Ka maroke ki reira a i te wa e tahitahia ai te whare ka rere te puehu me nga purapura o te kohi. Tetahi ma te piri atu o nga whanaunga, kai tiaki ranei ki te turoro a ka whakaeatia te wai me te maomaoa e rere mai ana i te ihu ranei o te turoro kohi i a ia e mare ana e tihe ana. Ka uru te ngarara ma te waha, mehemea ka kai i te miraka o te kau kohi a mehemea ka kore e horoi i nga ringa i muri mai o te whakatikatikanga i te turoro, i te whawhatanga ranei i ona taputapu. Tetahi ki te tau te rango ki runga i te mare kohi a ka rere ki runga i nga kai, ka waiho ano tera hei huarahi ma te mangai.

Kati ehara te mate kohi i te mate e tino rere atu ana ki te tangata penei me te rewharewha uruta (influenza.) E kore te tangata e paangia mehemea ka tata kau atu ki te turoro kohi. Mehemea e whakakorea atu ana te mare o te turoro a kaore e waiho kia maroke, kia puehu, tera e ngaro te tino putake o te mate kohi.

Noreira kia kaha te whakatupato i nga tangata kua pangia e te kohi kia kaua e tuhatuha haere engari me tuha ki roto i tetahi ipu, pouamu ranei. Ko nga mare me tanu ki te ahi a ko te ipu me kohua ki roto i tetahi tini i wehea mo taua mahi anake. I nga wa o mua e makuturia ana te tangata e tuhatuha haere ana, inaianei ko te mare e makutu ana i te hunga kore he. Ko te turoro me wehe tonu ruuma a me whakatuwhera nga matapahi kia haere ai te hau pai me te waiora o tane i roto. Kaua nga whanaunga e moe tahia me tino whakatapu ki nga tamariki ahakoa ko to ratou whaea ake, papa ranei, te turoro. Ehara tenei i te aroha mehemea ka tiria e nga matua te purapura o te mate ki roto i o ratou uri, engari he kohuru. Kaua e tahitahi maroketia te ruuma o te turoro engari me tihuehu ki te wai kia kore ai e rere te puehu. Kaua e horomia te mare, kei timata te mate ki nga whekau a ka tino taimaha te turoro.

Tera te roanga atu o enei tohutohu kua oti te ta ki te reo Maori e te Tari o te Ora a kite hiahia te tangata ki taua pukapuka me whakaatu mai.

Mo te taha ki nga Kaunihera Maori, he tino take enei hei whakahaere ma nga Komiti Marae. Me ripoata nga tangata e pangia ana ki te Tari o te Ora kia tae atu ai te Kai-tiroiro, he neehi ranei, kite tohutohu i nga whakahaere e kore ai e horapa haere te mate ki etahi. Kite hemo te turoro ki tetahi whare me ripoata ano, a kua e tukuna kia noho he tangata ki roto i te ruuma o te tupapaku kia oti rano te mahi a te Kai-tiroiro ki te rongoa ka whakapuare ai. Kua e whakaaetia kia moe nga turoro kahi ki roto i nga whare huihuinga tangata. Me whakahau kia wehea e nga whanaunga te ruuma moe o te turoro. Me whakahau nga whare hui kia kua e tahitahia maroketia, engari kia ata ringihia ki te wai rongoa ara ki te Jayes Fluid, kapori ki ranei, ka tahi ai. Kite kore he rongoa, me wai Maori. Me pera ia ata, ia ata, i te wa e nohoia ana e te tangata. Ko nga matapihi hoki o aua whare me puare i te ao, i te po, i te wa e huihui ana. Kua nga paru, puehu, otaota e tahia ki raro o te whare.

Kati ko te mate kahi, tetahi tino mate e huna nei ia taua i te iwi Maori noreira whakapoua te kaha ki te whakatutuki i nga tohutohu kia puta ai te ihu o te iwi ki te Ao-marama.

Sir Maui Pomare

I roto i nga tangata o te Emepaea i whakahonoretia e to tatou Kingi e Hori i tana ra whanau (Birthday Honours) kotahi te Maori ara ko Takuta Maui Pomare. I to tatou matua i a Timi anake tenei taitara honore e mau ana i nga tau ka huri nei. No tenei ra ka iri hoki tenei honore ki a Takuta Pomare. Ahakoa kei runga i te tinana o Pomare tenei honore, ko taua honore mo te iwi Maori katoa. Kei te mihi Te Toa Takitini kia Ta Maui Pomare me Reiri Pomare mo tenei honore nui kua utaina mai nei e te Kingi ki runga ki a rana, me te tumanako kia maha nga tau e manaakitia ana rana e te. Atua kia mau tonu hoki o rana whakaaro ki te manaaki i o rana hapu o te iwi Maori.

Mo nga Tamariki kaha te Rewharewha, me kai i te

WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE, 1/9, 2/9 patara.

Mo te ingoa mo te tamaiti nei, kaore ahau i kite i te he o TE TOA TAKITINI. Kua e waiho ta koutou whakahe i runga i te tikanga o te whakatauki e ki nei kei te whaiti ki Heretaunga anake. Kaore mo kona tenei ingoa, engari ma tona toa tonu ki te haere ki nga wahi katoa ki te nui o nga tangata hei hapai i a ia.

Waaka Toroaiwhiti. Nuhaka.

Taku ingoa mo te pepa ko TE RERENGA WAI-RUA. Tona kaupapa ko tearoha. Aroha ki nga tangata o te ao-tawhito kua ngaro ki te po, aroha hoki ki a tatou ki te hunga ora. Anei nga kupu tautoko mo te ingoa nei. Ka tae mai te wairua o te tangata, ka waiho tana whakaau i te Arai, he rae tenei e kokiri ana ki te moana whaka-te-Hauauru. Ka haere ka piki i te puke ki Haumu, ko te whakaau mutunga tenei. Ka kitea i konei, mehemea he kota he pingao ranei te whakaau no te taha moana tenei tangata. Mehemea he rau rakau tana whakaau, no te ngahere tenei tangata. E kore e ngaro ta te rangatira puranga, e kore e ngaro ta te hanganoa puranga, te papai o nga kota, te kikino o nga kota. Pera ano nga rau-rakau. Ka haere i konei ka heke i te aka o te Reinga, ka tatu ki raro. Ko te tatau o te Po tenei. Ka ara te ngaru, ka ara hoki te rimu o Motau. Ko te taima tenei e rumaki ai te wairua, maea rawa atu i te puke ki Ohau. Ka huri mai te aroaro i reira ka tangi mai ki tenei ao. Hei kupu atu tenei ki a koutou kia awhinatia mai e koutou tenei ingoa, ara te huarahi i haere ai o tatou rangatira ka poto ki te mate. Ko tenei ingoa e pa ana ki te motu katoa me era atu moutere kei raro i te mana o te Tiriti o Waitangi. Mehemea he aroha to koutou hurihia mai o koutou pooti ki te ingoa nei hei karangaranga ma tatou ia tau ia tau. Ki te kore koutou e awhina mai, whakamutua te panui i nga matenga tupapaku me nga hurahanga kohatu. Kia ora katoa koutou. Hoatu te kororia ki te Atua mo nga mahi pai katoa. Ko ahau to koutou hoa aroha. Na Hapi Takimoana Te Aupouri, Te Kao.

TAHUA ORANGA MINITA. Kua tae mai te whakaatu a Apirana Ngata ki te Komiti Tumuaki o te Pihopatanga o Waiapu kei te whakahaere nga tangata o te Pariha o Hikurangi i tetahi Tahua mo to ratou Pariha. Ko taua Tahua he whenua, Kotahi mano e toru rau nga eka. Kei te pera ano hoki te tikanga a nga tangata o te Pariha o Waiapu, me o Te Kawakawa. Kia ora nga iwi o Ngati Porou e manaaki mai nei i nga tikanga e pa ana ki te taha wairua.

He Panui Mo Te Ingoa o Te Pepa.

I te maha rawa o nga reta kua tae mai mo te ingoa hou o ta tatou pepa kua kore i taea te perehi katoa i tenei putanga o te pepa. No reira ka hikitia te pooti mo te ingoa hou mo te marama o Akuhata. Hei te pepa ka puta i te tahi o Hepetema ka mau atu ai te ingoa hou, ara mehemea ka hinga te ingoa nei "Toa Takitini" i etahi atu ingoa.

Mo te putanga o Hurae ka tukuna atu ai te rarangi o nga ingoa katoa kua tukuna mai nei i runga i tetahi wharangi wehe. Me patu katoa nga ingoa kaore e hiahiatia ana, ka waiho ai ko te ingoa e hiahiatia ana e te Kai-pooti mo te pepa. Ko nga tangata hei pooti ko nga tangata anake hei runga i te rooru o te pepa. Ko te huringa kaore ano kia tango pepa kaore e ahei ki te pooti. Kotahi tonu hoki te pooti mo te tangata. Ko nga tangata e tango ana i te pepa ara e tukumai ana i a ratou hereni mo te pepa i roto i nga ra o Hurae o Akuhata ka whai mana ki te pooti. Ko nga tangata ka rua tau e nama ana ki te pepa kaore e whai-mana ki te pooti. Kaati tera. Kia kaha nga kai-whakaere o nga ingoa nei ki te whakahaere i ta tatou pepa kia maha ai nga tangata hei tango, kia nui ake ai nga pooti mo a koutou ingoa. Mehemea kotahi tonu te tangata nana i kite te ingoa ka tau i runga i te pooti, e rima nga tau o te pepa e rere ana ki a ia mo te kore utu. Mehemea tokorua ka hawhetia, ara $2\frac{1}{2}$ ki tetahi ki tetahi Mehemea tokorima, ka kotahi tau ki tetahi ki tetahi o ratou. Kanui te mihi ki nga tangata kua tukutuku mai nei i a ratou ingoa. Kia ora katoa koutou.—Na te Etita.

HINOTA TOPU—I hui te Hinota Topu o Nui Tireni me Meranibia ki Akarana i te marama ka taha ake nei. Ia toru tau ka tu tenei Hinota. Kotahi te minita Maori i tae ki taua Hui ara ko Parata o Otakou. Engari na te mea kei te taha pakeha ia e tu ana i pooti tia ai hei mangai mo taua Hui mo te Pihopatanga o Dunedin. Ko nga mangai mo taua Hinota ko te Pihopa me nga Minita tokotoru me nga mangai-reimana tokowha. Pootitia ai nga Minita me nga Mangai-reimana. Kaore he take nui i pa ki te iwi Maori anake. I paahitia he motini mo te waipiro kia pooti te Hahi kia whakakorea te wai-

piro ki Nui Tireni katoa. I whakaturia te Pihopa o Christchurch hei upoko mo te Hahi i Nui Tireni, ara hei Paraimete, hei Atipihopa hoki. Katahi ano ka iri tenei ingoa te Atipihopa ki tetahi o nga Pihopa o Nui Tireni.

WHARE-KARAKIA—Kei te whakahaere nga tangata o te Pariha o Te Waipatu i tetahi tikanga e tu ai he whare-karakia kohatu mo ratou ki Te Waipatu. Ko nga kohatu mo te whare nei ka tikina i Ahuriri. Ko nga kirikiri hei mahi i nga raima kei Ngaruroro. Ko tetahi wahi o te mahi ma nga Maori e whakarite. Kua timata nga kaata a Taranaki Te Ua ki te toto i nga kirikiri. Ko te tumanako a nga tangata o te Pariha o Te Waipatu kia oti to ratou Whare-karakia i a Maehe e takoto mai nei. He whakamahara tenei na Te Toa Takitini ki ona rangatira i tena marae i tena marae, ara kia ata tirotirohia iho te putea a to koutou kuia a Whakao-tirangi, ahakoa iti nei te kai o roto, ata putikitia kia whai o ai a te ra o Te Waipatu.

HUI KI HAINA—No nga ra o Aperira ka tu te Hui a nga tai-tamariki o nga kareti nunui (Universities) o te ao ki Peking, Haina. Huihui katoa nga tai-tamariki, tane wahine, i tae ki taua Hui 1,300. Ko te nuinga o enei, he tamariki kua paahi i nga turanga nunui, kua whai taitara ki o ratou ingoa. He aha te kaupapa nana i whakahuihui enei tai-tamariki o nga kareti nunui o te ao? Kotahi tonu te kaupapa, he whiriwhiri i nga huarahi e kaha ai te tipu o te whakapono Karaitiana puta noa te ao. Ka nga iwi nunui o te ao i hui ki reira e 33, ara e 33 nga reo o ia iwi o ia iwi i rangona ki reira. Engari ko te reo tuturu o te Hui ko te Ingarahi. Ko Dr. Mott, he Marikana, te Tiamana. Tetahi tangata matau i reira, he Mangumangu, ko Professor Willis J. King, B.A., Ph. D. Etahi tangata mohio ki te whakatakoto tikanga ko A. A. Paul, B.A., he Inia, me tetahi Hainamana ko Timothy Tingfang Lew, M.A., B.D., Ph. D. Ka ora nga mahi o te Whakapono.

Tiriti O Waitangi

I te nui o te whakamihī ki nga whakamarama a A. T. Ngata mo te Tiriti o Waitangi, kua tuturu te whakaaro o Te Toa Takitini ki te perehi i aua korero o te Tiriti ki tetahi pukapuka wehe. Kei te mahia taua pukapuka inaianei. Ka apititia atu hoki nga ingoa o nga tangata na ratou i haina taua Tiriti. To ratou tokomaha neke ata i te rima rau. Ka whakaaturia hoki te kainga o ia tangata o ia tangata i haina. Ka kite ai koutou nga uri i te ingoa o to koutou Tipuna o ia iwi o ia iwi huri noa a Aotearoa tae atu hoki ki Te Waipounamu. Tera hoki e apititia atu nga whakaahua o etahi o nga kaumatua me Kawana Hopihona me te kainga o te Poihipi me Te Wiremu Karuwha te Kai-whakamaori i taua ra. Ko te utu mo te pukapuka nei e rua hereni mo te pukapuka kotahi. Me matua tae mai te 2/- ka tukuna atu ai te pukapuka. Kei te timatanga o Akuhata ka oti ai. Kaore i nui rawa nga kape no reira kia tere te tuku mai i a koutou tono. Me tuku mai nga reta ki Te Etita Toa Takitini, Box 300, Hastings.

KIA ORA NGA MANAAKITANGA MO TE TOA TAKITINI.

W. Renata, Dannevirke, 6/6; Mrs D. Ellison. Opapa, £1; W. H. Wills, Otaki, 14/6; Rihī Tamati, Bell Block, 6/6; Waikura Tautuhi, Te Kaha, 10/-; Hataraka Karaka, Kennedy's Bay, 5/-; Peta Nepia, Nuhaka, 11/4; Hapi Takimoana, Te Kao, 10/-; Waaka Toroaiwhiti, Nuhaka £1

Kotahi putanga o te pepa i te marama. Hei te ra tuatahi o te marama ka tukuna atu. Ki te kore e tikina atu i nga ra 14 ka whakahokia mai ki te Tari i Hehitingi.

Tenei etahi kua hoki mai i tenei marama :—Eruera Paora, Waimarama, Whati Mihaere, Dannevirke, Matene Pokanoa, Frasertown. Rev. Teri Paerata, Greytown, N. J. Takerei, 334 Victoria Street, Auckland, Teira Miha, Greytown, James Jones, Wairoa, Hekera Ponga, Wairoa, Te Whaturi-a-Pita, Dannevirke.

Me penei a waho o nga reta Te Etita Te Toa Takitini, Box 300, Hastings.